

самі: выкарыстаннем кампанентаў тэрмінаадзінак з канчаткамі *-у, -ю* ў форме роднага склону адзіночнага ліку (*часы́ны сказа, акалічнасьць спосабу*); перадачай асіміляцыйнай мяккасці на пісьме (*іменьні, займеньнік*); афармленнем запазычаных найменьняў на ўзор намінацый 20-х гадоў (*кляса слоў, марфалёгічныя формы прадметнікаў*).

Такім чынам, беларуская граматычная тэрміналогія 1941 – 1943 гадоў характарызуецца наступнымі праявамі: 1) палітычнай абумоўленасцю свайго фарміравання; 2) рэтурнацыйнымі тэндэнцыямі, суадноснымі з накірункамі развіцця марфалагічнай і сінтаксічнай тэрміналогіі 20-х гадоў; 3) пурыстычнымі тэндэнцыямі, якія знайшлі сваё адлюстраванне ў пашырэнні колькасці граматычных тэрмінаў нацыянальнага паходжання і ў адмаўленні ад намінацый іншамоўнага паходжання.

МАЛАЯ ПРОЗА ФРАНЦА СІЎКО

І.В. Саматой

Жанр “малой” прозы ў беларускай літаратуры прайшоў складаны шлях. Лірычныя абразкі, апавяданні пісалі К.Каганец, Ф.Багушэвіч. У сярэдзіне ХХ ст. проза эвалюцыяніруе, пашыраецца яе жанравая разнастайнасць, з’яўляюцца сацыяльна-бытавыя, псіхалагічныя, гумарыстычныя апавяданні, літаратурныя анекдоты (У.Галубок, М.Гарэцкі), імпрэсіі, абразкі, мініяцюры (З.Бядуля, Цётка, Ц.Гартны), а таксама творы на мяжы жанраў. Час сярэдзіны ХХ ст. змог нарадзіць у прозе “малыя жанры” як масавую з’яву: філасофскую і лірычныя мініяцюры, мадыфікацыі жанравых сумежжаў лірычнай мініяцюры і лірычнага апавядання, апавядання і абразка, навелы, прытчы (Я.Колас, Я.Брыль). Малая проза ў творчасці сучасных празаікаў атрымала шырокае распаўсюджанне і стала адным з напрамкаў творчасці таленавітага віцебскага пісьменніка Франца Сіўко.

Паводле жанравай разнастайнасці “малой” прозы ў творчасці пісьменніка вылучаюцца апавяданні, замалёўкі з элементамі эсэ, дзённікавыя запісы (або згадкі з жыцця).

Жанр апавядання мае месца амаль ва ўсіх зборніках Ф.Сіўко “З чым прыйдзеш...” (1991), “Удог” (1997), “Бялячык” (2003), “Ягня ахвярнае” (2003), “Асіметрыя” (2005) і некаторых іншых. Зборнік “Асіметрыя”, складаецца з аповедаў ад першай асобы, павучальных апавяданняў, запісаў “Наўздагон”, лірычных эсэ. У празаіка сустракаюцца не толькі ўласна апавяданні з апісаннем канкрэтнай падзеі і адным-двума героямі, але і пераходныя тыпы, напрыклад, апавяданні з элементамі эсэ ці дзённіка. Увогуле, творчасці пісьменніка ўласціва рэалістычная тэндэнцыя адлюстравання з’яў, падзей, герояў. Рэдка здараецца, што чытаеш твор ад пачатку да канца і не ведаеш, чым ён закончыцца. Тым больш не ўзнікае сумнення ў праўдзівасці і рэальнасці апісанага. Можна вылучыць некалькі асноўных тэм апавяданняў – сацыяльна-бытавая, гістарычная, маральна-этычная і патрыятычная. У асобную падгрупу можна вынесці яго апавяданні для дзяцей.

Значная частка твораў напісана на сацыяльную тэму: “Асіметрыя”, “Мыйшчык Лёха”, “Вецер, вецер...” і іншыя. Як зазначае сам аўтар, часта падставай для напісання апавяданняў і апоўвесаў з’яўляюцца невялікія мініяцюры ці згадкі з жыцця. Наш свет асіметрычны, і з тае прычыны ён вельмі разнастайны. У сваёй кніжцы пад тытулам “Асіметрыя” віцебскі празаік даследуе менавіта гэтыя ўласцівасці чалавечага быцця. Цікавы і па-мастацку арыгінальны твор “Мыйшчык Лёха” адносіцца да жанру навелы. Нярэдка назва твора з’яўляецца анатацыяй да яго, мікратэмай. Але гэтага нельга сказаць пра многія творы пісьменніка з напружанай развязкай сюжэта. Героі названай навелы за мыццё нябожчыкаў здзіраюць апошнія рублі з іх родных і блізкіх. Галоўны персанаж апавядання Лёха ўладкоўваецца на працу ў трупярню мыйшчыкам, і праўляе сябе добрасумленным і адказным работнікам. Да гэтага ён быў жанаты, асуджаны на турэмнае заключэнне, любіў выпіць, пакуль не трапіў сюды. А аднойчы яму давалося “абмываць” сваю былую жонку, якую пазнаў толькі па пярсцёнку. У яго душы – шчыры жаль, на сталае – запозненыя кветкі. Выраз “Лепш пазна, чым ніколі” да гэтай сітуацыі не падыходзіць. Здараецца і ў жыцці бывае позна: прыносіць кветкі, прасіць прабачэння, расчараўвацца. У нечым аўтар спачувае сваім героям, спрабуе знайсці ў іх душах нешта падобнае на чалавечае.

Стыль апісання падзей у апавяданнях Франца Сіўко нагадвае творчы почырк пісьменніка беларускага замежжа – Сакрата Яновіча. У абодвух аўтараў у цэнтры твораў – імкненне спазнаць супярэчлівую прыроду чалавека, месца і яго ролі на зямлі. Усе гэтыя глыбінныя спрадвечныя пытанні быцця як С. Яновіч, так і Ф.Сіўко прапускаюць праз прызму асабістага жыццёвага вопыту, светаўспрымання, свайго індывідуальнага чалавечага “я”. У адносінах да персанажа абодва пісьменнікі застаюцца самакрытычнымі і аб’ектыўнымі. Нельга не адзначыць і тую акалічнасць, што абодва празаікі аддаюць перавагу рэалістычнай тэндэнцыі адлюстравання рэчаіснасці, часта звяртаюцца да важных сацыяльных і этычных праблем грамадства.

На маральна-этычную тэму ў Ф.Сіўко напісаны творы “Закон чалавечнасці”, “Вянок”, “Клёнік”, “Сад заповітны”, “Шанц” і некаторыя іншыя.

Герой прозы Ф.Сіўко ў нечым адрозны ад звычайнага, простага сярэднестатыстычнага чалавека. Вылучаецца сваімі дзівацкімі паводзінамі, складам думак, светапоглядам, часам з’яўляецца не прызнаным гэтым светам. У “Клёніку” (апаведзе эгаіста) герой зусім спіўся і цяпер займаецца нарыхтоўкай вецця для статку з такімі ж няўдаліцамі і нехайнымі маладзіцамі. Аднак у ім засталася не толькі звычка трымаць адзенне чыстым, але захавалася ў яго і чыстая душа.

Значная ўдача празаіка – нізка эсэ: тры падарожжы ў Рым, Пампеі, Асізы. Гэта не проста літаратурны пераказ пабачанага, а ўзвышаны роздум над велічнымі руінамі вечнага. Такія творы, як “Дзень ў Рыме”, “Горад-прывід з каменю і попелу” алегарычныя, вобразныя, адсутнічаюць недарэчныя словы ці выразы.

Не абмінае сваёй ўвагай Ф.Сіўко і такі жанр “малой” прозы, як дзённікавыя запісы. Для іх характэрна рэальнасць апісаных падзей, храналагічная паслядоўнасць выкладу, абавязковая прывязка да канкрэтнай даты. Дзённікі аўтара ўключаюць цікавыя, часам афарыстычна аформленыя гісторыі. Сам празаік вызначыў жанр падобных твораў, як згадкі з жыцця.

Як сапраўдны філосаф, Ф. Сіўко заклікае быць болей спагадлівым да людзей, бо кідаць камяні можа толькі той, хто сам грахоў не мае. Спрыяе адмаўленню ад канчатковага прысуду такі сродак, не вельмі запатрабаваны у нас, як іронія. Даволі часта пачуццё іроніі дапамагае празаіку не губляць веру у людзей. Магчыма таму празаік часта выкарыстоўвае свабодныя формы “малой” прозы – запісы, развагі, эсэ.

Такім чынам, мастацкі свет творчасці Франца Сіўко чысты і светлы, крыху іранічны, у яго ўваходзіць з радасцю, з адчуваннем сваёй запатрабаванасці і неабходнасці. Няма сумнення, што ў асобе творцы з Віцебска мы маем таленавітага празаіка, які ўзбагачае родную літаратуру.

СТРУКТУРНЫЯ І СЕМАНТЫЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ МЯНУШАК, МАТЫВАВАНЫХ АНТРАПОНІМАМІ

Г.К. Семянькова

У антрапаніміі слова *мянушка* ўжываецца са значэннем ‘неафіцыйнае найменне чалавека, дадзенае па яго знешніх ці ўнутраных асаблівасцях, паводзінах, характары заняткаў, пасадзе, прозвішчы і інш.’. Мянуска з’яўляецца адной з найбольш старажытных антрапаніменных адзінак. Яна вельмі шырока выкарыстоўвалася ў якасці ідэнтыфікатара асобы ў дахрысціянскі перыяд. У старажытнасці мянушкі выконвалі найперш намінацыйна-ідэнтыфікацыйную і прафілактычна-пажадальную функцыі, сёння ж яны выкарыстоўваюцца найперш як сродак эмацыянальна-экспрэсіўнай характарыстыкі чалавека.

Мэта артыкула – выявіць структурныя і семантычныя асаблівасці сучасных неафіцыйных найменняў, што паходзяць ад прозвішчаў, уласных асабовых імён, мянушак. Матэрыялам для даследавання паслужылі найменні, сабраныя ў 2006 – 2009 гг. у вёсках Віцебскай вобласці, а таксама ва УА “Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава”. Агульная колькасць даследаваных адзінак – каля трохсот.

Прынята лічыць, што ў наш час мянушкі ўжываюцца ў асноўным у народна-дыялектнай мове, пераважна ў вясковым асяроддзі, аднак наш матэрыял сведчыць, што сфера іх выкарыстання больш шырокая: неафіцыйныя найменні вельмі папулярныя і ў студэнцкім асяроддзі.

Распаўсюджанымі з’яўляюцца мянушкі, што паходзяць ад прозвішчаў. Значная частка такіх адзінак звязана з найменнямі персанажаў літаратурных твораў, кіно, тэлебачання. Падабенства ў гучанні прозвішча носьбіта мянушкі і наймення вядомага літаратурнага, мультиплікацыйнага ці кінагероя, культурнага ці палітычнага дзеяча – адна з прычын з’яўлення мянушкі: *Жырыноўскі* – ад Жарнасек, *Ленін* – ад Ільіноў, *Пушкін* – ад Тушкін, *Страшыла* – ад Страшноў, *Дзед Мазай* – ад Мазеў.

Часам прычынай узнікнення мянушкі з’яўляецца цяжкасць вымаўлення, незразумеласць семантыкі прозвішча: *Слесар* – ад прозвішча Снісар, *Мурзілка* – ад Мазура.

Частка адпрозвішчных мянушак утворана шляхам усячэння фіналі прозвішча (*Курс* – ад Курсік, *Кузя* – ад Кузьмянкава, *Амбра* – ад Амбразевіч), нярэдка з далучэннем суфіксаў *-ік/-ык-*, *-чык-* (*Усік* – ад Усава, *Шарык* – ад Шаравы, *Захарчык* – ад Захарава). Зрэдку ўсякаецца пачатак прозвішча (*Чук* – ад Раманчук, *Ніна* – ад Мамоніна), пачатак і фінальная частка (*Фіма* – ад Яфіменка, *Сечка* – ад Жарнасекаў).

Матывацыйнай базай мянушак могуць быць скарочаныя і бытавыя формы імён, напрыклад: *Кадзіла* – ад Аркадзь, *Дзюшка* – ад Надзюшка, *Валан* – ад Валянцін, *Гор* – ад Рыгор.

У асяроддзі моладзі частыя адыменныя мянушкі, што ўяўляюць сабой